

НАЦИОНАЛЕН ОСИГУРИТЕЛЕН ИНСТИТУТ

КООРДИНИРАНЕ НА СХЕМИТЕ ЗА СОЦИАЛНА СИГУРНОСТ В ЕВРОПЕЙСКАТА ОБЩНОСТ

**Информационна брошура за вашите права
след присъединяването на България**

УВОД

На територията на двадесет и петте държави-членки на Европейския съюз (ЕС), които през 2007 г. се очаква да се увеличат с още две, живеят и работят близо 450 милиона души. Правилата на ЕС, представени в настоящата брошура, ще се прилагат в България след присъединяването ѝ към Съюза през януари 2007 г.

Наред със свободното движение на стоки, капитали, услуги, ЕС се стреми да насърчава и това на хора. От разработените в тази посока правила са се възползвали много граждани на страните от ЕС, които се преместват да живеят и работят в друга държава-членка за по-кратки или по-дълги периоди от време. Очакванията са, че разрастващото се сътрудничество с Европа ще подтикне все повече българи да потърсят професионална реализация в друга държава-членка на ЕС. Вие може би също обмисляте подобна възможност.

Брошурата, която държите в ръцете си, ще ви даде информация за това как работата на територията на ЕС може да се отрази на вашия социалноосигурителен статус. Освен това тя ще ви запознае с вашите права и задължения в тази област, защото още с постъпването си на работа в чужбина, вие ще трябва да се подчините на различни правила за социално осигуряване. Някои от най-често задаваните въпроси, с които вероятно ще се сблъскате, са:

- Какво ще стане с моята пенсия?
- Кой ще заплати лечението ми, ако претърпя злополука в държава от ЕС?
- Ще имам ли право на семейно обезщетение за дете?
- Какво трябва да направя, ако остана без работа?

Отговор на някои от тези въпроси ще намерите по-долу, макар и може би не изчерпателно и подробно. Основната идея е да добиете обща представа, за да избягвате проблеми, свързани с липсата на информация. В повечето страни от ЕС е обичайно една и съща институция да осъществява и социалното, и здравното осигуряване. В България компетенциите са разделени между Националния осигурителен институт и Националната здравноосигурителна каса. Брошурата не се спира на възможностите за намиране на работа или на данъчните въпроси, макар че нашият съвет е да проучите и тези области. За тази цел в края на брошурата ще намерите списък на институциите, към които можете да се обърнете.

Преди да започнете работа на територията на ЕС е важно да сте сигурни, че познавате своите права и задължения. Постарайте се да избегнете двойното социалноосигурително покритие, което води до двойно плащане на осигуровки, но гледайте да сте сигурни, че вноските ви за социално и здравно осигуряване се плащат редовно, както и се старайте да избягвате ненужно високите сметки за медицинска помощ. Правилата на ЕС са съставени, така че да предотвратят възникването на подобни проблеми.

Ръководство към брошурата

Брошурата започва с обсъждане на някои общи въпроси:

- За кого се прилагат правилата на ЕС?
- Какви пенсии, парични обезщетения и обезщетения в натура съществуват съгласно правилата на ЕС?
- В коя държава сте осигурени?

Във втората глава брошурата разяснява правата и задълженията, произтичащи от различни аспекти на социалното осигуряване:

- болест и майчинство (2.1);
- трудови злополуки и професионални болести (2.2);
- инвалидност (2.3);
- пенсии за старост (2.4);
- наследствени пенсии и помощи при смърт (2.5);
- безработица (2.6);
- семейни обезщетения за деца (2.7).

Трета глава съдържа общ преглед на основните права и задължения в бъдеще за:

- погранични работници (3.1);
- сезонни работници (3.2);
- командировани работници (3.3);
- пенсионери (3.4);
- туристи и студенти (3.5).

За да получите право на обезщетение в държава-членка, трябва да попълните така наречените европейски формуляри (Е-формуляри), които служат за обмен на данни между институциите за социално осигуряване в различните страни. Допълнителна информация за Е-формулярите и процедурите можете да получите в глава 4.

Индексът ще ви помогне бързо да намерите информация по темите, които ви интересуват.

1. ПРЕГЛЕД НА ПРАВИЛАТА НА ЕС ЗА СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ

В този раздел са разгледани следните въпроси:

- Правилата на ЕС за социално осигуряване отнасят ли се за вас?
- Какви пенсии, парични обезщетения и обезщетения в натура съществуват съгласно правилата на ЕС?
- В коя държава сте осигурени?
- Какви са вашите права и задължения в държавата в която сте осигурени?

1.1. Отнасят ли се за вас правилата на ЕС?

Правилата на ЕС за социално осигуряване ви касаят, ако по националност сте българин и ако сте били осигурени по българска схема за социално осигуряване като наето или самостоятелно заето лице. Те се прилагат едва след като се преместите да живеете в друга държава-членка на ЕС.

Независимо от националността им, членовете на вашето семейство и вашите наследници ще имат покритие по някои видове обезщетения, например семейни обезщетения, наследствени пенсии, медицински разходи. Правилата на ЕС са в сила също и когато се пенсионирате, дори и да сте навършили пенсионна възраст преди 1 януари 2007 г. – датата на присъединяването на България към ЕС.

Правилата на ЕС се отнасят също и до държавните служители, студентите, лицата без гражданство и бежанците.

Правилата на ЕС се прилагат за всички държави-членки, страните от Европейското икономическо пространство (ЕИП – Лихтенщайн, Норвегия и Исландия) и Швейцария.

Правилата на ЕС се валидни също и за граждани на трети страни, които пребивават законно на територията на ЕС (с изключение на Дания) и които отговарят на критериите за миграция. Терминът “гражданин на трета страна” се отнася до лице, чиято националност е различна от тази на страните от ЕС, ЕИП или Швейцария.

1.2. Какви пенсии, парични обезщетения и обезщетения в натура бихте могли да ползвате съгласно правилата на ЕС?

Правилата на ЕС за социално осигуряване са приложими по отношение на всички законоустановени схеми за социално и здравно осигуряване, свързани с:

- болест и майчинство;
- трудови злополуки;
- професионални болести;

- обезщетения за инвалидност;
- пенсии за старост;
- наследствени пенсии;
- помощи при смърт;
- обезщетения за безработица;
- семейни обезщетения.

1.3. В коя държава сте осигурени?

Преди да започнете работа в друга държава-членка на ЕС, трябва да сте наясно къде ще се осигурявате, т.е. кое законодателство ще се прилага спрямо вас – българското или на някоя друга държава? Това е изключително важно не само заради плащането на вноските за социално осигуряване, но също и във връзка с правата ви за получаване на обезщетения и сумирането на бъдещите ви пенсионни права.

Вие сте осигурени в държавата-членка на ЕС, където работите

Ако сте осигурени в държавата, в която работите, независимо дали като наето или самостоятелно заето лице, това се отнася до вас дори и да живеете в друга държава-членка на ЕС или компанията, за която работите, или вашият работодател да се помещават в друга държава-членка. С други думи, ако напуснете работното си място в България и постъпите на работа в друга страна от ЕС, за вас ще важи законодателството на държавата, където сте започнали работа. В резултат на това правата ви в България ще престанат да се натрупват, а ще започнете да натрупвате права в страната, където сте започнали работа, даже и да продължите да живеете в България.

Времево изключение:

командиrowане в друга държава-членка на ЕС

Възможно е компанията, за която работите в България, да ви командиrowа на работа в друга страна. Ако става дума за период под 12 месеца, вие ще продължите да се подчинявате на българското законодателство. С други думи, ако сте командиrowан на работа в друга държава, ще продължите да натрупвате осигурителни права в България. (Вж. страницата относно изискванията за командиrowане.)

Погранични и сезонни работници

Правата и задълженията на пограничните и сезонните работници са представени на стр. 17–18. За пограничен работник се счита всяко наето или самонаето лице, което упражнява своята дейност на територията на една държава-членка и пребивава на територията на друга държава-членка, в която по правило се завръща всеки ден или поне веднъж седмично.

Сезонни работници са лицата, ангажирани със сезонна работа извън държавата на местоживеене за не повече от осем месеца.

Работници в международния транспорт (с изключение на моряците)

Ако по принцип работите в две или повече държави и сте член на екипажа на предприятие, което за своя или за чужда сметка извършва услуги по международен железопътен, автомобилен, въздушен или речен превоз на пътници или стоки, и чието седалище или място на стопанска дейност се намира на територията на дадена държава-членка, то тогава вие се подчинявате за нейното законодателство.

Моряци

Ако работите на борда на кораб, който плава под флага на държава-членка, вие се считате за осигурен в нея, дори и да живеете в друга държава.

Специални случаи

В случай че работите едновременно в две различни държави-членки на ЕС или имате трудово правоотношение в една държава-членка, а сте самостоятелно заето лице в друга, вие сте обхванати от специалните правила на ЕС.

Държавните служители, мобилизираните на служба във въоръжените сили лица, както и работещите в дипломатическите мисии или в консулските служби също са предмет на специалните правила на ЕС.

1.4. Какви са вашите права и задължения в държавата, където сте осигурени?

По правило социалноосигурителното законодателство на държавата, в която сте осигурени, ви дава същите права и задължения, каквито имат и гражданите на съответната държава.

Права

Молбата ви за обезщетение в чужда държава не може да бъде отхвърлена единствено въз основа на факта, че нямате съответното гражданство, нито на това основание обезщетението ви да бъде спряно или изплатено в намален размер.

Ако имате проблем със законите и правилата за социално осигуряване в ЕС, със сложни формуляри или непознати за вас термини, не се колебайте да се обърнете за помощ и информация в социалноосигурителната институция, която обслужва района, където работите, живеете или временно пребивавате. Ако сметнете, че решението по изплащането на вашето обезщетение от чужбина не е съвсем прецизно, не пропускайте да се възползвате от възможностите за проверка и обжалване съгласно вътрешното законодателство. В решението си за отпускане на обезщетение чуждестранната институция за социално осигуряване ще включи и информация за процедури по проверка и обжалване.

Задължения

Вашето първо и основно задължение е да плащате вноските си за социално осигуряване. След получаване на обезщетение от чужбина, трябва да отговаряте на изискванията за потвърждаване на правата, (медицински) прегледи и уведомлението за промени, касаещи обезщетението.

Кандидатстването за парични обезщетения или обезщетения в натура от друга държава-членка на ЕС трябва да бъде извършено с помощта на съответните формуляри и процедури. Този въпрос ще бъде засегнат по-подробно в Част 3.

2. КОНКРЕТНИ ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ

За различните схеми на обезщетения са в сила конкретни права и задължения. Списъкът по-долу съдържа информация за разделите на брошурата, в които са представени те.

- Болест и майчинство (2.1);
- Трудови злополуки и професионални болести (2.2);
- Инвалидност (2.3);
- Пенсии за старост (2.4);
- Обезщетения за наследници и помощи при смърт (2.5);
- Безработица (2.6);
- Семейни обезщетения (2.7).

2.1. Какво трябва да знаете в случай на болест или майчинство

Настоящият раздел представя вашите права и задължения във връзка с обезщетенията за болест и майчинство.

Обезщетенията за болест са разделени на две основни категории:

- парични обезщетения за болест;
- обезщетения за болест в натура.

Парични обезщетения за болест

Обикновено тези обезщетения целят да заместят доходите (надница, заплата), които са изгубени поради заболяването. Националното законодателство на някои страни предвижда изплащане на възнаграждение за първите няколко дни или седмици от периода на нетрудоспособност. Тези суми се считат за парично обезщетение по болест.

Принципът гласи, че паричните обезщетения за болест винаги се изплащат съобразно законодателството на държавата, в която сте осигурени, независимо къде живеете или временно пребивавате.

Размерът и продължителността на изплащане на обезщетението зависи изцяло от законодателството на държавата, където сте осигурени, като паричните обезщетения обикновено ще ви се изплатят направо от

институцията, в която сте осигурени. Тези правила на ЕС се отнасят също и за пограничните, сезонните и командированите работници, пенсионерите и членовете на техните семейства. В случай на заболяване трябва да уведомите съответната институция по местоживеење в рамките на 3 дни.

Ако се нуждаете от по-изчерпателна информация за паричните обезщетения за болест, ви съветваме да се обърнете към НОИ (адреса и телефонния номер ще намерите на последната страница на брошурата).

Обезщетения за болест в натура

Обезщетенията за болест в натура са медицинската помощ и услугите в рамките на задължителното здравно осигуряване.

Основното правило е, че обезщетенията за болест в натура се отпускат според законодателството на държавата по местоживеење или местопребиваване, все едно че сте осигурени в нея. Разходите по обезщетенията в натура се покриват от държавата, където сте осигурени.

Временен престой извън държавата, в която сте осигурени

В случай че временно пребивавате в държава, в която не сте осигурени, ще имате право на цялата необходима помощ. Без значение е дали сте в чужбина като турист, студент, командирован работник или пенсионер, или сте по работа или на посещение при роднини. Необходима помощ означава всички предоставени медицински услуги, които не ви дават възможност да се върнете вкъщи за лечение и съответно ви позволяват да останете в държавата-членка, която посещавате съгласно плановете си и под съответното наблюдение. Следователно колкото по-дълъг е остатъкът от вашия престой, толкова по-вероятно е медицинското лечение да се окаже наложително.

Преди да напуснете държавата, където сте осигурени, трябва да се снабдите с документ, необходим за получаване на необходимата медицинска помощ. В противен случай ще се наложи да заплатите разходите по лечението си и после да поискате възстановяване на разходите след връщане в държавата, където сте осигурени. За целта ще ви бъде необходим формуляр Е 111, който в момента е в процес на подмяна с *Европейска здравноосигурителна карта*.

Медицинско обслужване в чужбина с цел получаване на специално лечение

При определени обстоятелства имате право на медицинска помощ в друга държава-членка, като разходите се поемат от страната, в която сте осигурени или живеете. За целта ще трябва да се снабдите с предварително разрешение от вашата осигурителна институция, която има право да ви *откаже* единствено в случай, че:

- лечението в чужбина не е предвидено като обезщетение, което се предоставя от държавата по местоживеење, или

- предвид на вашето здравно състояние, лечението не може да бъде предоставено в държавата по местоживеене в рамките на нормалния период, необходим за лечението.

В случай че съответната институция ви издаде решение за лечение в друга държава-членка, тя ще ви изготви формуляр Е 112.

Задължения

Ако страната, в която живеете е различна от тази, в която сте осигурени, вие сте длъжни да се регистрирате в здравноосигурителната институция по местоживеене. За тази цел ще ви трябват следните формуляри, които се издават от здравноосигурителната институция, в която сте осигурени:

- формуляр Е 106 за наети или самостоятелно заети лица, както и за членове на техните семейства, които живеят с тях в същата страна.
- формуляр Е 109 за членове на семействата на наето или самостоятелно заето лице, които живеят в друга страна.
- формуляр Е 121 за пенсионери и членове на техните семейства.

Членовете на семействата, които имат право на медицинска помощ, се определят от законодателството на държавата по местоживеене.

В някои случаи формулярът се изпраща направо на здравноосигурителната институция по местоживеене, с която вие трябва да влезете във връзка.

Ако се нуждаете от повече информация за обезщетенията за болест в натура, обърнете се към Националната здравноосигурителна каса (НЗОК) (адреса и телефонния номер ще намерите на последната страница на брошурата).

2.2. Трудови злополуки и професионални болести

Прилаганите в ЕС правила във връзка с обезщетенията за трудови злополуки или професионални болести са много близки с правилата по отношение на обезщетенията за болест.

Парични обезщетения

Правилото гласи, че паричните обезщетения за трудова злополука и професионална болест винаги се изплащат съобразно законодателството на държавата, в която сте осигурени, независимо от това в коя държава живеете или временно пребивавате.

- В повечето случаи паричните обезщетения се изплащат директно от институцията на споменатата държава, но тази институция и институциите в държавата, където живеете или временно пребивавате могат да организират изплащането на обезщетенията да се извърши чрез тях (което не касае размера на дължимите суми).

- Когато изчисляването на обезщетенията се прави на база среден доход, се взема предвид единствено получения доход, считано от датата, когато започва осигуряването ви в държавата, която изплаща обезщетението. Същото важи и когато изчислението се прави въз основа на стандартния доход.

- Ако размерът на обезщетението зависи от броя на членовете в семейството, онези членове на семейството, които живеят в различна държава-членка на ЕС също трябва да бъдат взети под внимание при изчислението.

Ако се нуждаете от по-подробна информация относно паричните обезщетения за трудова злополука и професионална болест, ви съветваме да се обърнете към НОИ (адреса и телефонния номер ще намерите на последната страница на брошурата).

Обезщетения в натура

Ако претърпите трудова злополука или страдате от професионална болест, имате пълно право на обезщетения в натура съгласно законодателството на държавата, в която живеете.

- Ако живеете в страна, различна от тази, в която се осигурявате, институцията по местоживееене ще ви отпусне обезщетения в натура съобразно законодателството там и ще изисква разходите ѝ да бъдат възстановени от компетентната институция на страната, където сте осигурени.

- В случай че сте пограничен работник, имате право да изберете да получавате обезщетения в натура от страната, в която сте осигурени, вместо от страната по местоживееене.

- Съществуват специални правила на ЕС за обезщетенията в натура, отпускани при временен престой извън страната по местоживееене и при прехвърляне на местожителството в друга страна.

Ако се нуждаете от повече информация за обезщетенията за болест в натура, обърнете се към НЗОК (адреса и телефонния номер ще намерите на последната страница на брошурата).

Злополуки по време на пътуване

Дори и да претърпите злополука докато пътувате извън страната, в която сте осигурени, ще имате право на парични обезщетения и на обезщетения в натура.

2.3. Инвалидност

Схемите за инвалидност на държавите-членки на ЕС бележат съществени различия, които могат да бъдат разделени на две големи групи:

- Пенсии за инвалидност, които се изчисляват по подобен начин на пенсиите за старост (раздел 2.4.). В повечето страни с този вид

схеми за инвалидност, каквато е и България, сумата на пенсията за инвалидност зависи от продължителността на осигурителния период – колкото по-дълго сте се осигурявали преди инвалидизирането, толкова по-висок ще е размерът на пенсията. Обикновено при тези схеми не е задължително да сте били осигурени при настъпване на инвалидизирането.

- В някои страни дължимата сума не зависи от продължителността на периодите за осигуряване за инвалидност. Това означава, че ще имате право на пенсия в същия размер, независимо дали преди инвалидизирането сте били осигурени за 5, 10 или 20 години. Съгласно този вид схема за инвалидност, правото за получаване на пенсия зависи от това дали сте били осигурени към датата на настъпване на инвалидността: ако малко преди тази дата сте спрели да работите, нямате право на пенсия за инвалидност.

Медицински прегледи

Ако имате право на пенсия за инвалидност от една държава, а живеете или пребивавате в друга, ще бъдат необходими някои административни проверки и медицински прегледи, които ще бъдат организирани от институцията по местоживееене или престой. Възможно е обаче за тази цел да бъдете задължени да се върнете в страната, където се изплаща пенсията ви за извършване на медицински прегледи, стига здравето ви състояние в този момент да го позволява.

Лица, осигурени в една държава

В случай че сте били осигурени само в една държава, размерът на пенсията ви за инвалидност ще бъде определен в съответствие с действащото там законодателство и ще имате същите права като нейните граждани.

Лица, осигурени в повече от една държава

Ако преди да придобиеете право на обезщетение за инвалидност сте осигурени в повече от една държава, съществуват няколко възможности. В повечето случаи обаче ще получите две или три отделни пенсии за инвалидност.

Ако се нуждаете от повече информация, обърнете се към НОИ (адреса и телефонния номер ще намерите на последната страница на брошурата).

2.4. Кой ще изплати пенсията ми за старост?

Пенсиите за старост са сред най-важните парични обезщетения за социално осигуряване. Напълно естествено е да искате да имате точна представа за правата си на пенсия още преди да приемете работа в чужбина.

- Какво ще се случи с вече платените вноски?
- Възрастта за пенсиониране по българското законодателство важи ли и когато се работи в друга държава от ЕС?

- От коя държава ще се изплаща пенсията – от България или от страната, където ще живее лицето след навършване на пенсионна възраст?

Прилагат се следните правила на ЕС:

- Във всяка страна, в която сте били осигурени се пази информация за периодите на осигуряване до навършване на годините за пенсия; с други думи осигурителните вноски няма да се прехвърлят в друга страна, нито ще ви бъдат изплатени, когато вече не сте осигурени във въпросната страна.

- При навършване на пенсионна възраст ще ви се изплаща пенсия за старост от всяка държава, където сте били осигурени за срок от най-малко една година; например ако сте работили в три държави, когато навършите годините за пенсия, ще получите три отделни пенсии за старост.

- Тези пенсии се изчисляват съобразно информацията за осигурителните периоди в съответната страна; ако сте били осигурени за сравнително кратък период, размерът на пенсията ще бъде по-нисък. Този подход гарантира, че хората няма да бъдат наказвани за това, че са работили в няколко страни: няма да има загуба на вноски, натрупаните права са защитени и всяка държава ще изплаща пенсия, която е пропорционална на периодите на осигуряване.

Определянето на пенсионната възраст зависи от това дали сте били осигурени само в една страна или в повече. И двата варианта са обсъдени по-долу.

Вие сте били осигурени в една държава

В този случай пенсията ви ще бъде изчислена в съответствие с действащото там законодателство при идентични условия за отпускане на пенсии на гражданите в тази страна, без значение дали когато навършите пенсионна възраст вие още живеете в тази страна или не.

Вие сте били осигурени в повече от една държава

Ще получите пенсия от всяка държава, в която сте били осигурени за период от минимум една година. Размерът на пенсията ще бъде пропорционален на продължителността на осигурителния период във всяка една от тях.

Пример: били сте осигурени:

- в продължение на 10 години в държава-членка А,
- в продължение на 25 години в държава-членка Б и
- в продължение на 5 години в държава-членка В.

С други думи, вашият признат осигурителен стаж за пенсия е 40 години. Държава-членка А ще изчисли размера на пенсията, на която бихте

имали право след 40 години осигуряване там. След това ще започне да ви изплаща сумата, която съответства на реалния осигурителен период, а именно 10/40 от тази сума. Аналогично държава-членка Б ще ви изплаща сума в размер на 25/40 от сумата, на която бихте имали право при осигурителен стаж от 40 години. Накрая държава-членка В ще ви изплаща сума, равна на 5/40 от сумата, на която бихте имали право при 40-годишен период на осигуряване в тази държава.

Ако преди присъединяването на България към ЕС сте работили в друга държава-членка, вашите пенсионни права ще бъдат преизчислени съгласно правилата на ЕС. За да се избегнат евентуални проблеми, още преди да заминете, вие трябва да се поинтересувате каква е възрастта за пенсиониране в страната, в която възнамерявате да започнете работа.

Семейни обезщетения за бенефициенти на пенсии

Обичайна практика е бенефициентите на пенсии да получават семейни обезщетения от страната, която изплаща пенсията им. Ако обаче бенефициентите отговарят на изискванията за получаване на две или повече пенсии, обикновено имат право на семейно обезщетение от страната, където то се предоставя в най-висок размер.

Ако се нуждаете от повече информация, обърнете се към НОИ (адреса и телефонния номер ще намерите на последната страница на брошурата).

2.5. В случай на смърт: обезщетения за наследници и помощи при смърт

Ако сте женен/омъжена или ако имате деца, необходимо е да знаете също и правата и задълженията на вашите близки, в случай че вие починаете. Като цяло правилата на ЕС, които се отнасят за наследствените пенсии са същите, както и при пенсиите за инвалидност и старост (вж. раздел 2.3 и 2.4).

За какви обезщетения могат да кандидатстват вашите наследници?

- Пенсия за вдовец или вдовица; и
- Пенсия за сираци.

Ако се нуждаете от повече информация относно обезщетенията за наследници, обърнете се към НОИ (адреса и телефонния номер ще намерите на последната страница на брошурата).

Помощи при смърт

Държавата, където сте били осигурени към датата на настъпване на смъртта, ще отговаря за изплащането на помощ при смърт.

Ако се нуждаете от повече информация, обърнете се към НОИ (адреса и телефонния номер ще намерите на последната страница на брошурата).

2.6. Как да постъпите ако загубите работата си?

Правилата на ЕС по отношение на обезщетенията за безработица са доста стриктни, като са особено строги спрямо изплащането на обезщетения за безработица в друга страна. По тази причина ви съветваме много внимателно да прочетете следващите раздели, за да избегнете възникването на проблеми с получаването или запазването на правата за обезщетения при безработица.

Основни правила

По принцип ви имате право на обезщетения за безработица съгласно законодателството на компетентната държава-членка (държавата, където сте осигурени) при същите условия, както нейните граждани. Правилата на ЕС дават също и възможност за сумиране на осигурителните периоди, завършени в други държави-членки.

Специални правила

Специалните правила на ЕС относно пограничните работници са упоменати в раздел 3.1, а тези, които касаят сезонните работници – в раздел 3.2.

Специални правила на ЕС за лица, работещи в друга страна от ЕС

Някой ден може да решите, че искате да потърсите работа в друга страна, различна от тази, в която последно сте имали трудово правоотношение. Тогава възниква въпросът дали, при какви условия и за какъв период ще запазите правото си на обезщетения за безработица.

За разлика от другите видове обезщетения (например за старост, инвалидност, наследници), изплащането на обезщетенията за безработица зависи от страната, в която живеете или пребивавате. Те се изплащат в друга страна единствено за периода на търсене на работа там. Нещо повече, условията за получаване на права са стриктни и изплащането на обезщетения продължава само в рамките на ограничен период от време. Също така обезщетенията за безработица се изплащат в друга държава-членка, само ако вече получавате такива и сте напълно безработни.

Задължения

- След като загубите работата си вие сте длъжни да бъдете на разположение на бюрата по труда в страната, където ви се изплаща обезщетението за безработица, за период от минимум 4 седмици. Този срок може да бъде съкратен от съответното бюро по труда.
- Основната идея е първо да бъдат изчерпани всички възможности за намиране на нова работа преди да започне търсене на работа в други страни.

- В срок от 7 дни след заминаването, вие сте длъжни да се регистрирате в бюрата по труда в страната, в която сте пристигнали да търсите работа.
- Длъжни сте да спазвате процедурите за проверка, прилагани от бюрата по труда в тази страна.
- При тези обстоятелства имате право да продължите да получавате обезщетение за безработица за период не по-дълъг от три месеца.
- Ако в рамките на този срок не сте в състояние да си намерите нова работа, ще продължите да получавате обезщетенията за безработица в страната, където за последен път сте имали трудово правоотношение, само ако се върнете преди изтичането на тримесечния период. Ако се върнете по-късно без изричното разрешение на бюро по труда в съответната страна, ще изгубите правото на обезщетения.
- Имате право на тримесечно обезщетение за безработица в чужбина само веднъж между две трудови правоотношения.

Забележка: Много безработни граждани губят правото си на обезщетения, тъй като не познават гореупоменатите условия. Те напускат страната, където за последно са работили, без да се регистрират в бюро по труда там, закъсняват с регистрацията в бюро по труда в страната, в която са дошли да търсят работа или не се връщат след изтичане на срока от три месеца.

Следователно преди напускане на страната, в която ви се изплаща обезщетението за безработица, трябва да се свържете с местното бюро по труда и да поискате формуляр Е 303. За да ви бъде изплатено обезщетението без сериозно закъснение, трябва да представите този формуляр в бюро по труда в страната, където търсите работа.

Ако се нуждаете от повече информация, обърнете се към НОИ (адреса и телефонния номер ще намерите на последната страница на брошурата).

2.7. Семейни обезщетения

Във всички държави-членки на ЕС съществуват семейни обезщетения за деца, но начинът на отпускане и размерът им сериозно се различават, затова е необходимо да знаете от коя страна можете да получите тези обезщетения и при какви условия.

- Ако членовете на вашето семейство живеят в страната, където вие сте осигурени като наето или самостоятелно заето лице, винаги тази страна отговаря за изплащането на семейните обезщетения. Вие

имате право на абсолютно същите обезщетения както и гражданите на тази страна.

- Ако членовете на вашето семейство не живеят в страната, където вие сте осигурени като наето или самостоятелно заето лице, се прилага следното: имате право на абсолютно същите обезщетения като гражданите на тази страна. Ако обаче имате право на семейни обезщетения в страната, където живее семейството ви, са налице две застъпващи се права. С помощта на специалните права на ЕС се преценява коя страна да плати първа обезщетението.

Ако се нуждаете от повече информация за семейните обезщетения, обърнете се към Агенцията за социално подпомагане (адреса и телефонния номер ще намерите на последната страница на брошурата).

Семейни обезщетения за безработните

Лицата, които получават обезщетение за безработица от друга държава-членка на ЕС имат право на семейни обезщетения и от тази страна, дори и за членовете на семействата си, които живеят в друга държава-членка.

Семейни обезщетения за бенефициенти на пенсии

Пенсионерите обикновено получават семейни обезщетения от страната, която изплаща пенсията, но тези от тях, които имат право на две или повече пенсии, обикновено имат право на семейно обезщетение от страната с по-високи ставки.

3. ПРАВАТА И ЗАДЪЛЖЕНИЯТА НАКРАТКО

Настоящата част представлява кратък преглед на следните категории права и задължения:

- Погранични работници (3.1);
- Сезонни работници (3.2);
- Командировани работници (3.3);
- Пенсионери (3.4);
- Туристи и студенти (3.5).

3.1. Пограничен работник

Пограничен работник е всяко наето или самонаето лице, което упражнява своята дейност на територията на една държава-членка и пребивава на територията на друга държава-членка, в която по правило се завръща всеки ден или поне веднъж седмично.

Като пограничен работник вие имате право на същата защита съгласно правилата на ЕС, както всичките други категории лица, покрити от правилата на ЕС.

Например:

- ако сте осигурени в страната, в която работите;
- ако имате право на семейни обезщетения дори за членовете на семейството ви, които живеят в други страни;
- ще получите отделна пенсия от всяка страна, където сте били осигурени за срок от поне една година.

Съществуват обаче някои специални правила на ЕС във връзка с обезщетенията по болест и за безработица.

Обезщетения за болест в натура

Пограничните работници имат избор измежду две възможности: можете да получите тези обезщетения в страната, където живеете или в страната, в която работите. В много случаи за вас ще бъде по-практично да получавате обезщетения по болест в натура в страната, където работите и където прекарвате преобладаваща част от времето. При навършване на пенсионна възраст обаче, вие ще загубите статута на “пограничен работник” и в резултат на това вече няма да имате право на обезщетения по болест в натура в страната, където сте работили преди.

Забележка: Само в някои страни са налице възможности и за членовете на семейството на работника. Моля свържете се с вашата здравноосигурителна институция за повече информация.

Обезщетения за безработица

Ако сте частично или периодично безработни (все още е налице трудово правоотношение с работодателя), ще получите обезщетенията, които се отпускат според законодателството на страната, в която сте осигурени, също както и жителите на тази страна.

В случай че сте напълно безработни (трудовете правоотношение е прекратено), ще получите обезщетения само съгласно законодателството на страната, където живеете, все едно че сте станали безработни там. С други думи, дори и да не сте плащали никакви вноски в страната по местоживеене, трябва да се регистрирате в съответното бюро по труда и ще получавате обезщетението си там. Това означава също и че нямате право да се регистрирате в бюрото по труда на държавата, в която работите като пограничен работник и че нямате право на обезщетения според нейното законодателство, даже и да сте плащали вноските си там. Това правило се основава на допускането, че пограничните работници ще поддържат тесни връзки в държавата, където живеят, като е много вероятно да си намерят нова работа там. Следователно, ако можете да докажете, че имате по-тесни връзки със страната, където последно сте работили (например ако сте се преместили в друга страна, но продължавате да работите в родната си страна), също можете да кандидатствате за обезщетения за безработица там, където последно сте работили.

Ако съобразно законодателството на страната по местопребиваване, изчисляването на вашето обезщетение за безработица зависи от размера на последното ви възнаграждение, ще бъде взета предвид заплатата, която сте получавали в страната, където сте работили като пограничен работник.

3.2. Сезонен работник

Сезонни работници са лицата, наети за сезонна работа извън страната по местоживееене за период не по-дълъг от осем месеца. В качеството си на сезонен работник вие имате същите права и задължения, произтичащи от правилата на ЕС за социално осигуряване както и всички други категории работещи. В частност, вие сте осигурени в страната, в която работите в рамките на съответния сезон.

По отношение на обезщетенията за безработица съществуват специални правила на ЕС:

- Ако сте напълно безработен сезонен работник, можете да получавате обезщетения за безработица в страната, в която активно търсите работа.
- Ако сте напълно безработен сезонен работник и получавате обезщетение за безработица в страната, където сте работили, имате право да заминете да търсите работа в друга страна при същите условия, които важат и за другите безработни. В този случай тримесечният период на изплащане на обезщетение обаче, се ограничава до оставащия период от сезона, за който сте били наети.

3.3. Работник, командирован в чужбина

Командированите работници са лица, които по принцип са наети в една държава, но временно са изпратени от работодателя си да работят в друга. Максималният период за командироване е 12 месеца, а в изключителни случаи той може да бъде удължен до 24 месеца.

Като командирован работник вие ще продължавате да бъдете осигурени в страната, в която имате трудово правоотношение. Това означава, че ще продължавате да плащате вноски в системата за социално осигуряване за същата страна и ще продължавате да натрупвате права за обезщетения там.

Изисквания при командироване

Преди да заминете за страната, в която сте командировани, трябва да се снабдите с формуляр Е 101, удостоверяващ, че имате покритие по българското законодателство. Съществуват определени критерии, на които ще трябва да отговоряте. Това ще бъде проверено от компетентната институция в България. Вие или вашият работодател можете да получите формуляр Е 101 от НОИ. В случай че продължителността на ангажиментите

ви в чужбина надхвърли 12 месеца поради непредвидени обстоятелства, можете да кандидатствате за удължаване на срока на командироването с още максимум 12 месеца (формуляр Е 102). Правилата на ЕС по отношение на командироването се прилагат не само спрямо наетите лица, те важат и за самонаетите лице, които временно работят в друга държава.

Като командирован работник:

- Вие имате право да ползвате всички необходими здравни обезщетения в страната, където сте изпратени (формуляр Е 111 или Европейска здравноосигурителна карта). Ако обаче сте прехвърлили и местоживеенето си в тази страна, можете да ползвате също и всички здравни обезщетения, предоставяни от тази страна (формуляр Е 106).
- Вие имате право на семейни обезщетения от страната, където продължавате да бъдете осигурени, без значение къде живее семейството ви.
- В случай че загубите работата си, имате право на обезщетенията за безработица в страната, в която работите по принцип. Ако обаче сте прехвърлили местоживеенето си в държавата, където сте командировани, можете да кандидатствате за обезщетения за безработица и там.
- Преди да напуснете страната, в която работите по принцип, трябва да кандидатствате за формуляри Е 101 и Е 111 или за Европейска здравноосигурителна карта. Тези документи са ви нужни, за да докажете, че сте били командировани и имате право на необходимите обезщетения за болест в натура.

Преди да напуснете страната, където работите по принцип, трябва да кандидатствате – както вече видяхме – за формуляри Е 101 и Е 111 или за Европейска здравноосигурителна карта. С помощта на тези формуляри ще можете да удостоверите, че сте били командировани и че имате право на непосредствено необходимите обезщетения за болест в натура.

3.4. Пенсионер

Като пенсионер (т.е. ако получавате пенсия за старост, инвалидност или наследствена пенсия), правилата на ЕС за социално осигуряване ви предоставят сериозна защита.

Пенсии

Вие имате право да получавате отделна пенсия от всяка държава, където сте били осигурени за срок от поне една година, стига да отговорите на изискванията на националното законодателство (например възраст за пенсиониране). Ако е необходимо периодите на осигуряване, натрупани в различните страни ще се сумират, за да бъдат изпълнени тези условия.

Вие ще си получите пенсията, която се изплаща независимо къде живеете в рамките на ЕС или на ЕИП без това да намали, промени или спре

изплащането ѝ. Това не се отнася обаче за някои добавки към пенсията или за социалните пенсии, зависещи от доходите.

Обезщетения за болест

Вие имате право на всякакви обезщетения по болест в натура в страната, където живеете, дори и никога да не сте били осигурявани там. Единственото условие е, че ако живеете в една от страните, от които получавате пенсия, ще имате право на обезщетения по болест съгласно прилаганото от нея законодателство. Като доказателство за вашите права ви е необходим формуляр Е 121, който се издава от компетентната институция. В рамките на временния престой в друга страна вие имате право на всякакви необходими обезщетения в натура.

Семейни обезщетения

Вие имате право на семейни обезщетения за членовете на вашето семейство, независимо на територията на коя страна от ЕС или ЕИП живеете вие или те. Семейните обезщетения се изплащат от институцията на страната, която отпуска пенсията ви. Ако имате право на няколко пенсии от различни държави, ще получите семейното си обезщетение от страната, която отпуска най-високите размери семейни обезщетения (вж. също раздел 2.7).

3.5. Турист и студент

Турист

Преди да вземете решение да започнете работа в друга държава-членка на ЕС може би ще искате да направите посещение като турист. Възможно е също така просто да имате желание да отидете на почивка в страна от ЕС.

Ако се разболеете или претърпите злополука, ще имате нужда от здравно обслужване и обезщетения за болест в страната, където се намирате:

- Ще имате право на всички необходими обезщетения за здравна помощ в страната на временен престой при същите условия, които важат за всички граждани на съответната страна.
- Моля преди заминаването на почивка да изискате формуляр Е 111 или Европейска здравноосигурителна карта, тъй като в случай на злополука или заболяване трябва да представите формуляра или картата на изпълнителя на медицинска помощ.
- Ако сте забравили да вземете формуляр Е 111 или Европейската здравноосигурителна карта, ще се наложи да заплатите извършеното медицинско обслужване дори и когато се касае за неотложна помощ. След завръщането си можете да представите заплатената фактура на здравноосигурителната институция и вашите разходи ще ви бъдат възстановени съобразно тарифите за възстановяване на разходи на страната, където сте получили здравното обслужване.

Студент

Студентите, които живеят в страната, където се обучават, имат право на всички здравни услуги там.

Студентите, които само временно пребивават в страната, където се обучават, имат право на всички необходими здравни услуги там. За повече информация се свържете със здравноосигурителната институция или с НОИ.

4. ПРАКТИЧЕСКИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В настоящата част са разгледани следните теми:

- Формуляри и формалности;
- Чужди държави и чужди езици;
- Вашите права: какво правите в случай на неясноти или спорове.

4.1. Формуляри и формалности

Формулярите и официалните процедури са необходими за осъществяване на контакт с чуждестранните институции за социално осигуряване и могат да ви помогнат успешно да защитите правата си в разумен срок.

Когато подавате молби за социалноосигурителни обезщетения в България, също ще трябва да попълвате формуляри и да спазвате определени процедури. В случай че са намесени чуждестранни институции, съблюдаването на тези формалности е особено важно. Например чуждестранната институция се интересува от това в коя държава сте осигурени и дали отговаряте на условията за получаване на права за обезщетения в страната.

Накратко, за обмен на информация между институциите за социално осигуряване на територията на ЕС са създадени специални формуляри, които съдържат необходимите данни за определяне и потвърждаване на вашите права на обезщетения.

Преди да напуснете България трябва да се снабдите с нужните формуляри, а при пристигането си в друга страна, ще трябва да ги представите на местните подразделения на институциите по местоживеене или престой, така че вашият случай да бъде придвижен без закъснение.

Списък на най-важните формуляри:

- серия Е 100/ Европейска здравна карта за обезщетения при командироване, болест и майчинство;
- серия Е 200 за пенсии;
- серия Е 300 за обезщетения за безработица;
- серия Е 400 за семейни обезщетения.

Откъде се получават тези формуляри?

- Серия Е 100/ Европейска здравна карта за обезщетенията при командироване, болест и майчинство: НЗОК, НОИ
- Серия Е 200 за пенсиите: НОИ
- Серия Е 300 за обезщетенията за безработица: НОИ
- Серия Е 400 за семейните обезщетения: Агенцията за социално подпомагане.

Тези формуляри не само са от основно значение за сътрудничеството между ангажираните социалноосигурителни институции, а също така в много случаи съдържат полезна за вас информация на обратната страна (например наименования и адреси на институциите в другите държави-членки на ЕС). Естествено, ако преди напускане на страната забравите да поискате необходимите формуляри, няма да ви бъде отнето правото на обезщетения: в този случай институцията на другата държава-членка ще получи формулярите директно от компетентните институции в България. Имайте предвид обаче, че това може да предизвика сериозно закъснение в обработването на молбата ви.

Понякога лицата, които ползват услугите на институциите за социално осигуряване в няколко държави-членки на ЕС (например командировани работници, погранични работници, сезонни работници), не успяват да подадат на органите, институциите или съда молбата за обезщетения в рамките на определения срок в дадена държава-членка. Това може да доведе до частична или пълна загуба на право на обезщетение съгласно националното законодателство в тази страна. За да се избегне подобна ситуация, правилата на ЕС за социално осигуряване ви гарантират, че молбата ви ще бъде приета, ако е подадена на съответните органи, институции или съд на другата държава-членка в същия срок (например страната, където живеете или временно пребивавате). Тогава молбата ви незабавно ще бъде изпратена на компетентната държава.

В случай че работите като наето или самонаето лице в няколко държави-членки на ЕС и желаете да кандидатствате за пенсия за инвалидност или за старост, можете да подадете молбата на институцията в държавата-членка на ЕС, където живеете, дори и никога да не сте били осигурени там. Тази институция ще препрати молбата ви на компетентната институция, а датата, на която първоначално сте я подали, ще се счита за дата на подаването в съответната институция.

Молбата за обезщетения за инвалидност също може да бъде подадена в страната, където е настъпила инвалидизацията, докато молбата за пенсията за старост може също да бъде подадена в институцията на страната, където за последно сте били осигурени, в случай че никога не сте били осигурени в страната по местоживееене.

4.2. Чужди страни – чужди езици

Независимо от това къде работите, живеете или пребивавате в една чужда страна, чуждите езици могат да представляват проблем, особено когато се касае за терминология от областта на социалното осигуряване. Езиковите проблеми могат да причинят недоразумения и да се превърнат в пречка при кандидатстването за обезщетения, спазването на сроковете и процедурите по обжалването.

По тази причина правилата на ЕС за социално осигуряване включват разпоредби, които да ви помогнат да избегнете и да преодолеете езиковите проблеми по време на контактите си с чуждестранните институции.

- Формулярите, които получавате при заминаване в друга държава-членка, трябва да бъдат предоставяни на всички официални езици на ЕС.

Винаги когато подавате формуляр в чуждестранна институция, служителите могат да направят съпоставка с образец на същия формуляр на своя език, така че да няма съмнение относно попълнената информация. Следователно не трябва да се притеснявате от това какъв език е използван във формулярите, защото служителите ще знаят как да работят с тях!

- Молбите и документите, които подавате на институциите или на съдебните органи не могат да бъдат отхвърлени на основанието, че не са попълнени на официалния език в съответната страна. С други думи, винаги когато сметнете за необходимо или за по-удобно, имате право да подавате молби, писма и удостоверения на майчиния си език. Естествено, това може да забави обработването на вашите документи, но така ще успеете да се изразите ясно и точно, както и да избегнете евентуални недоразумения. В ЕС са изработени механизми за превод на документи на националните институции, които са попълнени на друг език.
- Имате право да получите резюме на някои особено важни аспекти от решенията на чуждестранните институции относно молбата ви за пенсия в превод на вашия език, а пълният текст ще бъде прикачен към него. Следователно езиковият проблем не трябва да бъде считан за непреодолима пречка при кандидатстване за обезщетения за социално осигуряване, когато се придвижвате на територията на ЕС.

4.3. Вашите права: как да постъпите в случай на неясноти или спорове

Както вече споменахме, ако имате въпроси относно решението за обезщетение от чужбина, можете да поискате допълнителна информация от компетентната институция по месторабота, местоживеене или престой. По принцип тези институции са подготвени да ви помогнат, дори и при сложни казуси.

Адресите за връзка с тези институции са изписани на гърба на съответните Е-формуляри.

Завеждане на дело в съда: това е ваше право!

Когато сметнете, че някое решение на социалноосигурителната институция е частично или напълно погрешно, вие имате правото да се възползвате от процедурите за обжалване, предвидени в националното законодателство.

На територията на ЕС се прилагат различни съдебни процедури. Обикновено случаят се отнася за разглеждане в съда едва след като са изчерпани всички възможности за разрешаване на казуса пред социалноосигурителните институции. Ако тези възможности не са изчерпани, можете да загубите правото за обжалване по съдебен ред. Същото важи и в случаите когато сте закъснели с обжалването след получаване на окончателното решение от компетентната институция. Моля отбележете обаче, че ако вашето обжалване бъде отхвърлено, е възможно да възникнат сериозни разходи.

Ако обмисляте да обжалвате, ви препоръчваме първо да се консултирате с някой от юридическите съветници, които обикновено профсъюзите наемат в помощ на мигриращите работници. Те ще ви посъветват какво точно да правите, какви са шансовете ви да спечелите делото и какво ще се наложи да заплатите, в случай че загубите.

Ако имате въпроси?

Брошурата, която държите в ръце, цели да ви даде обща представа за вашите права и задължения, в случай че решите да започнете работа в друга държава-членка на ЕС. Необходимо е да имате предвид обаче, че не е възможно всички правила на ЕС във връзка със социалното осигуряване да се обяснят подробно и да се даде точен съвет за всяка една конкретна ситуация.

Затова не е чудно ако след прочитането на брошурата възникнат нови въпроси. В този случай ви препоръчваме да се свържете с компетентните институции, посочени по-долу.

АДРЕСИ НА ИНСТИТУЦИИТЕ

Министерство на труда и социалната политика

София 1051

ул. “Триадица” № 2

Тел. 8119 443

www.mlsp.government.bg; e-mail: **mlsp@mlsp.government.bg**

Национален осигурителен институт

София 1303

бул. “Ал. Стамболийски” № 62-64

Тел. 926 16 01

www.noi.bg; e-mail: **noi@nssi.bg**

Агенция за социално подпомагане

София 1051

ул. “Триадица” № 2

Тел. 8119 443

www.asp.government.bg; e-mail: **aspapr@asp.government.bg**

Министерство на здравеопазването

София 1000

пл. “Света неделя” № 5

Тел. 930 11 52

www.mh.government.bg; e-mail: **press@mh.government.bg**

Национална здравноосигурителна каса

София 1407

ул. “Кричим” № 1

Тел. 0800 14 800

www.nhif.bg